Vissza akartam térni Lagoszba, de nem mehettem egyedül. A parancsnok kíséret után nézett. Várakozás közben a *Nigerian Tribune*-t, az UPGA lapját olvastam. Az egész újságot a párt tevékenységének szentelték, és a párt a hatalomért harcolt. „Ádáz küzdelmünk – olvastam – folytatódik. Aktivistáink például élve elégették Janet Bosede Ojo nyolcéves ikerei iskoláslányt. A leány apja az NNDP-re szavazott." Az újság tele volt hasonló hírekkel.

A parancsnok visszatért, és kísérőimül kijelölt három rendőrt. Beültünk a kocsiba, a rendőrök kidugták a fegyverekeiket az ablakon, és így hajtottunk el, mint egy páncélautó. A rendőrök mindenre el voltak szánva, hogy nem engedik megállítani a kocsit. Megértettem őket: ők itt éltek, és életben akartak maradni. Sok rendőrt meggyilkoltak arrafelé.

Szürkületkor Lagoszban voltunk. *(The New York Review of Books, 1986. június.)*

Az eltűnt Szamuráj

Henry Scott Stokes

Amikor először érkeztem Japánba 21 évvel ezelőtt, azt hittem, hogy jól ismerem. 26 éves voltam, és a londoni *Financial Times* tudósítója. Az utazás előtt alaposan felkészültem; úgy véltem, most már csak a kultúra területén szerzett ismereteim szorulnak némi gyakorlati kiegészítésre: ennem kell egy kis szusit, megnéznem egy noh színházat, találkoznom egy-két gésával, és máris teljes értékű Japán-szakértő leszek.

Két év után kimerülten tértem vissza Angliába: minden erőfeszítésem ellenére sem sikerült behatolnom a japán élet valóságába. Még csak nem is a nyelvi korlátok miatt; egyszerűen nem tudtam japán barátokra szert tenni. Egyéves pihenő után ismét odautaztam és elhatároztam, hogy ezúttal nem adom fel: megismerkedem befolyásos japánokkal, megtanulok folyékonyan beszélni japánul. Ekkor találkoztam először Jukio Misimával, az íróval.

Az irodalom az utóbbi évek Japánjában elvesztette korábbi megbecsülését. A fiatalok ma már nem regényekről, hanem számítógépes programokról ábrándoznak. Annak idején a hatvanas évek legjelentősebb regényírói – Abe Kobo, Oe Kenzaburo, Endo Suszaku – a japán szellemi élet koronázatlan királyai voltak. Vitathatatlan, hogy Jukio Misima e társaság legkülönösebb egyénisége volt. Népszerű és termékeny író, ugyanakkor nyíltan homoszexuális, bár felesége és két gyermeke van, szellemes és csípős kritikus, vagány filmszínész, izmos sportember és császárimádó jobboldali politikai aktivista, aki szabad idejében egy magánhadsereget vezényel. Hála neki, az előző utamból fennmaradt minden gátlásom eltűnt. A legtöbb általam megismert japántól eltérően Jukio fájdalmasan őszinte volt. Bár különös, bizarr figura, félig gentleman, félig gengszter, mégis szerettem. És Jukio halála révén ismertem meg végre a háború utáni Japán kijózanító valóságát. (Misima 1970. XI. 25-én nyilvánosan harakirit követett el.)

Charles De Gaulle egyszer „tranzisztorügynököknek" nevezte a japánokat. Sok amerikai úgy tekint rájuk, mint az 51. tagállam erényes, szorgos lakóira. „Valami egészen új történt a háborús romok között. Ha tanulni akarunk ebből a megdöbbentő történelemből, legtanácsosabb azzal a leckével kezdenünk, amelyet olyan alaposan megtanítottunk a japánoknak – az alázattal", írja George Gilder, a Japánnal foglalkozó számos mű egyikének szerzője. Nos, azt hiszem, neki még sok tanulnivalója van a japánokról. Gyors felfogásúak, intuitívak, ravaszak és abszolút módon ellenségesek az idegenekkel. Szigetlakók, akárcsak a britek, és óriási pszichikai tartalékaik vannak, ha a szülőföldjükre támadó barbárokról van szó. Egy volt brit nagykövet mondta nekem egyszer, hogy a japán történelem kulcsszava az elszigeteltség. És – ahogy Jukio tanította – a háború utáni Japánban végbement gazdasági „csoda" nem sokat jelent ezeknek a büszke embereknek.

Japán még mindig annak az óriási traumának a hatása alatt van, amelyet a szövetségesekkel szembeni feltétel nélküli megadás okozott neki. Fantasztikus jólétüket a japánok csupán minimális kompenzációnak tekintik szörnyű megaláztatásukért, amely az amerikai megszállással érte őket: ez az amerikai támaszpontok révén még ma is tart. Japán lett a leggazdagabb és legtermelékenyebb ország a világon. De nagy árat fizetett érte: fel kellett áldoznia ősi kultúráját és az ország ökológiáját. A hatalmas autópályák, a felhőkarcolók betonhasábjai a japánok számára, akiknek mindennapjait is áthatja az esztétika, egyenlő az agóniával. Az ország legjelentősebb művészei apátiába, szellemi bénultságba süllyedtek. De legjobban az zavar, hogy a továbbra is aktív japán művészek mind a dekadencia nyílt propagálói.

Jukio számára Japán az amerikai imperializmus áldozata volt: véleménye szerint a japánok

feladták saját kulturális értékeiket, és Amerika kulturális gyarmatává süllyedtek. Nem mintha látott volna megoldást. Csak annyit akart, hogy a „barbárokat" söpörjék vissza a tengerbe. Az már nem különösen érdekelte, hogyan. Misima gyűlölte a nyugati kultúrát, legfőképp a nyugati humanista eszméket, amelyeket a japán szellemet fenyegető méregnek tartott. Itt kell keresnünk Misima öngyilkosságának valódi értelmét. A Nyugat, ahol az öngyilkosság nem a hagyományok által szentesített, elismerésre méltó cselekedet, aligha értheti meg Misima tettét. Ez több volt, mint egy gesztus: a háború utáni Japán dühének véres metaforája. Misima öngyilkossága mély sebet ütött a kollektív japán tudaton: a japánok nem tudják, dicsőítsék-e érte vagy elátkozzák.

Misima bizonyára tisztában volt azzal, hogy a jelentős jobboldali politikusok, akik készségesen támogatták életében, nem örülnek majd öngyilkosságának. Őt azonban ez nem érdekelte, számára az volt a fontos, amit ezek a politikusok nyíltan soha nem mertek említeni: a nemzeti büszkeség felélesztése és Japán újrafelfegyverzése, hűen a sok évszázados hagyományokhoz. Alvin Toffler egy évtizeddel később ezt írja róla: „A Misima-ügynek emlékeztetnie kéne Washingtont, hogy Japánban még mindig létezik egy kicsi, de annál ártalmasabb és potenciálisan igen veszélyes politikai csoport, melynek célja a remilitarizálás. És valahányszor Washington a katonai kiadásokban való nagyobb részvételre ösztönzi Japánt, akaratlanul ezt a szélsőséges csoportot támogatja, akik lényegében ultranacionalisták, következésképp Amerika-ellenesek... Az eredmény pedig az egyre növekvő rosszallás, amely könnyen kirobbanhat, ha fokozódik a kereskedelmi és gazdasági nyomás."

Képzeljék el a következőt: Norman Mailer, miután a regényt többé nem találja életképes művészi formának, bejelenti a televízióban, hogy neonáci. Szélsőségesen jobboldali érzelmű diákok kis csoportjából magánhadsereget szervez, és felajánlja segítségét a rendőrségnek a különböző egyetemeken az apartheidellenes tüntetések leveréséhez. Caspar Weinberger, aki támogatja Mailer politikai ambícióit, engedélyt ad neki, hogy hadseregét Fort Benningben képezze ki. Ronald Reagan pedig egy titkos alapból átutalja a Mailer vállalkozásához szükséges pénzt.

Amerikában egy ilyen helyzet első pillantásra abszurdnak tűnik; bár Japánban sem mindennaposak az ilyen esetek, valami hasonló történt Jukio Misimával. 1968 elején találkoztam vele először, és ez idő tájt határozta el, hogy „a világ legkisebb és legszellemibb hadseregét" szervezi meg. Minden őszintesége ellenére soha nem mondta el nekem a *Tatenokai* (Pajzs Társaság) teljes történetét, melyet csak a halála után ismertem meg. Két jelentős személyiséget is a szövetségesének tudhatott: az egyik Szato, az akkori miniszterelnök, a másik Nakaszone, Misima halálának idején nemzetvédelmi miniszter, jelenleg miniszterelnök.

Jukiónak a japán jobboldalhoz fűződő kapcsolataira valószínűleg még évtizedekig nem derül fény. De biztos vagyok benne, hogy ez a két jelentős politikai személyiség azért támogatta, mert Misima volt nemzedékének egyetlen olyan tekintélyt élvező szelleme, aki nyíltan hirdette a jobboldali eszméket és az uralkodó iránti tisztelet ősi jelszavait. Benne látták a közvélemény visszahódításának legmegfelelőbb eszközét.

Jukio öngyilkossága nem csupán Amerika elleni tiltakozás volt, hanem az uralkodóhoz intézett szemrehányás is. Az uralkodó – az ember és az intézmény egyaránt – központi szerepet töltött be politikai nézeteiben. Misima elítélte Hirohitót, amiért az 1946-ban MacArthur tábornok parancsára nyilvánosan kijelentette, hogy valójában nem istenség emberi formában. Misima számára ez fokozta Japánnak a háború elvesztése miatti megaláztatását: több millióan haltak meg az uralkodó nevében, hogy tagadhatta meg őket?

Japánban a harakiri volt évszázadok óta a tiltakozás kifejezésének eszköze. Egy lojális alattvaló nem sérthette meg urát és parancsolóját szóban kinyilvánított egyet nem értéssel. Ez illojális lett volna. Misima is a nemzet figyelmeztetésének szánta saját öngyilkosságát: tette lélekben végrehajtott államcsíny volt. Ez Jukio tettének kulcsa, és ez magyarázza, miért hallgatnak róla még évekkel a halála után is. Jukio a legnagyobb japán tabuhoz nyúlt hozzá: az uralkodóhoz. Ezért aztán ő maga is tabuvá vált. Hős lesz-e valaha Jukio Misima a japán tradíciók világában? A japán jobboldal számára a válasz nem kétséges.

Az elmúlt évben Japán lett a világ legnagyobb hitelezője. Külföldi kölcsönei meghaladják még az Egyesült Államok hiteleinek nagyságát is, annál is inkább, mivel Amerika ma már maga is adóssá vált. Gyakorlatilag ő fedezi Japán fegyverkezési kiadásait. Míg Japán a nemzeti jövedelemnek kevesebb mint 1%-át fordítja ilyen célokra, a legtöbb nyugati ország majdnem 4%-ot, az Egyesült Államok pedig több mint 6%-ot. „Ha az ember megnézi ezeket a statiszti-

kákat, rájön, hogy Japán nem sokáig marad fegyverek nélkül", mondta nekem egy üzletember, majd hozzátette: „erről a barátja, Misima jut az eszembe!" Az nem fenyeget, hogy Japán nukleáris hatalommá válik a közeljövőben, ezt nem engedné a közvélemény. De Nakaszone mindent megtesz, hogy a parlament semmissé nyilvánítsa az 1976-ban megszavazott költségvetési plafont a katonai kiadásokra, és úgy tűnik, célját el is fogja érni. Ha a jelenlegi folyamatokat extrapoláljuk, könnyen elképzelhető, hogy 20 év múlva Japán lesz a világ egyik legjobban felfegyverzett országa. És ez meglehetősen nyugtalanító jövő.

Nem tudom, mi következik Japánban. De egy dologban biztos vagyok: a világ épp elég bajban van anélkül is, hogy ezeket a bajokat még tetézze egy öngyilkos, nukleárisan felfegyverzett Japán rémisztő kilátása. *(Harper's Magazin, 271. kötet, 1625. sz.)*

Interjú Sławomir Mrożekkel

Hogyan vált íróvá?

Minden fokozatosan és csendben történt. Először újságíró-gyakornok lettem egy krakkói helyi lapnál, a *Lengyel Újság*nál. Ez a sztálini korszakban volt, annak minden merevségével és szigorúságával, ahogy mondani szokták. Tárcákkal és humoreszkekkel kezdtem, bár a humort is eléggé korlátok közé szorították. Mégis, egy kevés frisseséget és képzeletet sikerült vinnem a dologba. Az első közölt szövegem riport volt egy spontán munkásgyűlésről. A munkások életörömét festette le. Én tudtam, mit kell írni, a munkások tudták, mit kell mutatni. Mint a privilegizáltak nemzedékéhez tartozónak – az ifjú gárdához, a huszonévesek közé tartoztam –, nem volt elengedhetetlen a pártba való belépés; csak lelkesedést kellett mutatni. Természetesen ha valaki felelős posztot akart elérni, ahhoz kellett a tagkönyv, de egy újságíró-gyakornokséghoz... Lassan-lassan, anélkül, hogy észrevettem volna, csúsztam az elbeszélések, az inkább irodalmi, mint publicisztikai jellegű novellák felé: így váltam íróvá. Ez öt vagy hat év alatt történt.

És akkor elhatározta, hogy az irodalomnak fogja „szentelni" magát?

A „szentelni" szó nem a legmegfelelőbb kifejezés, a korszak minden szentséggel szemben állt. Inkább arról volt szó, hogy az íróknak joguk volt egymagukban lakniuk egy szobában. Rendszerint volt néhány négyzetméterük egy közös lakásban. Azután joguk volt ahhoz, hogy későn vagy egyáltalán ne keljenek fel, anélkül, hogy megkockáztatták volna a parazitizmus vádját. Röviden, az írók és az újságírók komfortosan éltek. Természetesen az Írószövetséghez kellett tartozniuk; enélkül semmi sem volt lehetséges. Szerencsére a hivatalos úton kívül voltak hivatalos „ösvények" is. Sajnos, én sohasem tartoztam egyetlen csoporthoz vagy körhöz sem. Egyáltalán nem tudom miért, de mindig a sarokban álltam.

Hajlamból?

Nem. Egész életemben szenvedtem ettől. Mindig tartozni akartam valakihez, de jellemem a sarokba állított.

A párizsi lengyelek körében Ön nagy tiszteletnek örvend.

Amennyire tudom, igen.

Beéri ezzel?

Most éppen rezignált vagyok.

Tehát komfortosan élt Krakkóban, de 1963-ban mégis Olaszországba ment. Miért?

Abban az időben valóban senki se ment még el. Egyszerűen úgy éreztem, hogy a viszonylagos liberalizálás – amit „lengyel októbernek" neveztek – befejeződött, a ciklus újrakezdődik, stabil alkotmányos haladás nélkül. Ha maradok, előre látható volt, mi következik majd. Nehéz volt meghozni a döntést. És azután is időbe telt, míg keresztülvihettem.

Talán mint írót, kifárasztotta a rendszerrel folytatott kifinomult játék?

Valóban nem tudtam továbbhaladni. Szerzője voltam már néhány egyfelvonásosnak – ezeket egyébként állandóan játszották –, amelyek arról szóltak, hogyan zúzza szét az egyént a hatalom. Ezt ismételhettem volna még a végtelenségig, de minek. Egy évvel Olaszországba érkezésem után megírtam az első darabomat, az első hosszú darabot, a *Tangót*. Ez bizonyítja, hogy igazam volt. Lengyelországban sohasem írtam volna meg a *Tangót*.

Miért éppen Olaszországba ment?

Barátaim voltak ott. A sztálini elzártság után nem volt könnyű Keletről Nyugatra menni; lélekben nagyon megviselt. Segítségre volt szükségem. Azonkívül szerelmes voltam az antikvitásba...

Öt évig maradt Itáliában, azután Franciaországba jött, és végleg ide telepedett.

Tudtam, hogy nem kell egy országban megmaradnom; azután nagyon kevéssé vagyok déli típus, és végül: Párizs különleges volt.